

УДК 336. 011

Салига С.Я.,
д.е.н., професор кафедри фінансів та кредиту,
Гнеушева В.О.,
аспірант,
Класичний приватний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Постановка проблеми. Актуальність, теоретична та практична значущість проблеми визначення поняття «домогосподарство» зумовлює науковий інтерес до нього як в іноземній, так і в вітчизняній економічній думці. Крім того, домогосподарство є предметом дослідження представників багатьох суспільних наук, аналіз праць яких сприятиме кращому розумінню сутності домашнього господарства як одного з головних суб'єктів ринкової економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найавторитетніших учених, які у різні часи займались вивченням даної господарської форми, можна виділити таких: Г. Беккер, Е. Тоффлер, Р. Поллак, Дж. Ходжсон та інших. На пострадянському просторі дослідженню сутності домашнього господарства присвячені праці Д. В. Сергєєва, Р. М. Нурєєва, Н. В. Манохіної, В. М. Жеребіна, І. І. Осипової, Б. М. Левіна, І. Є. Калабіхіної, Т. В. Жилкіної та інших.

Праці західноєвропейських вчених-економістів здебільшого присвячені визначенню сутності та місця домашнього господарства у ринковій економічній системі, аналізу функцій та особливостей здійснення його діяльності у різних сферах господарського життя суспільства. У деяких роботах вивчається вплив соціальних факторів на розвиток домогосподарства. Наукова спадщина провідних економістів XVIII - початку ХХ ст. показала, що вони не створили цілісної економічної теорії домогосподарства, проте сучасне розуміння його сутності дозволяє виокремити у їхніх теоретичних розробках низку аспектів, які можна використовувати при дослідженні різних сторін життєдіяльності домашнього господарства. Крім того, вони стали підґрунтям для створення у подальшому економічної теорії домогосподарства, яка отримала найбільшого розквіту в другій половині ХХ ст., коли з'явився новий розділ в економічній теорії, що отримав назву нової економіки домогосподарства.

Широкий спектр праць учених, що представляють країни постсоціалістичного табору, зокрема науковців Росії та України, присвячено дослідженню сучасних рис домашнього господарства. В той же час, недостатньо дослідженими залишаються проблеми формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств.

Постановка завдання. З огляду на результати вивчення літературних джерел, метою статті є розвиток теоретичних підходів щодо визначення сутності і структури фінансових ресурсів домогосподарств задля розробки напрямків їх збалансованого формування та використання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домогосподарство є важливим економічним інститутом ринкового господарства, головним постачальником фінансових ресурсів який вирішує проблеми відтворення населення та розвитку індивіда. Його активність суттєво впливає на ефективність розвитку національної економіки та охоплює усі види економічної діяльності [1, с. 13].

Оскільки фінанси обумовлені грошовими доходами, то реальною формою, яка розкриває сутність категорії «фінанси домашніх господарств», є фінансові ресурси домогосподарств.

Фінансові ресурси формуються і використовуються на усіх рівнях, в усіх сферах і ланках фінансової системи.

Найвищий рівень пріоритету при формуванні та використанні фінансових ресурсів має мікроекономічний рівень, тобто домогосподарства. Це обумовлено тим, що відсутність необхідного обсягу фінансових ресурсів на мікроекономічному рівні не забезпечить розширене відтворення, що в майбутньому негативно вплине на розвиток усіх сфер та ланок фінансової системи, у тому числі і державних фінансів.

Питання наукового тлумачення сутності, призначення, формування, розподілу фінансових ресурсів домогосподарств розглядалися в наукових працях вітчизняних і закордонних учених (табл. 1).

На сьогодні немає єдиного підходу до визначення поняття «фінансові ресурси домогосподарств». Так, О. Є. Янін, В. М. Федосов, Г. Б. Поляк, В. В. Ковальов стверджують, що фінансові ресурси домогосподарства - «це сукупний фонд грошових коштів, що знаходиться в розпорядженні сім'ї».

На думку С. І. Юрія, В. М. Федосова, О. Р. Романенко та П. О. Левчаєва, фінансові ресурси домогосподарства – це грошові кошти (власні та залучені), що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різного роду витрат.

Таблиця 1

Існуючі трактування категорії «фінансові ресурси домогосподарств»

Автор	Зміст категорії
Юрій С. І., Федосов В. М. [2, с. 430]	Фінансові ресурси домогосподарства - грошові кошти (власні і залучені), що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різного роду витрат (виробничих і споживчих). Вони включають грошові доходи, вартість продукції з особистого підсобного господарства, пільги та субсидії, а також інші надходження.
Янін О. Є. [3, с. 5]	Фінансові ресурси домогосподарств - сукупний фонд грошових коштів, який знаходиться у розпорядженні сім'ї.
Геронін Н. Н. [4, с. 55]	Фінансові ресурси домашніх господарств - сумарний результат поточного потоку доходів і накопичень, отриманих в процесі створення і перерозподілу внутрішнього валового продукту за певний період (елемент обороту) і раніше накопичених доходів як грошової частини стану на дату (елемент запасу).
Кізима Т. О. [5, с. 335]	Фінансові ресурси домогосподарств - доходи і витрати як матеріальне вираження фінансових відносин домашніх господарств з іншими суб'єктами економічної діяльності.
Федосов В. М. [6, с. 122]	Фінансові ресурси домогосподарства - це сукупний фонд грошових коштів, що знаходиться у розпорядженні сім'ї, створений у результаті виробничої діяльності членів домогосподарства, він виступає частиною національного доходу суспільства.
Ворошило В. В. [7, с. 32]	Фінансові ресурси домогосподарства представляють собою всю сукупність засобів у грошовій формі, які надходять в його розпорядження за рахунок розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, частка якого припадає на домогосподарства, а також за рахунок інших джерел, і використання яких направлено на виконання зобов'язань та формування заощаджень.
Левчаєв П. О. [8, с. 15]	Фінансові ресурси - поточні та потенційно можливі засоби, які при необхідності можуть бути прийняті і використані як знаки розподіленої вартості з метою підтримки бажаних пропорцій функціонування.
Поляк Г. Б. [9, с. 77]	Фінансові ресурси - це сукупність фондів грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні господарюючих суб'єктів, держави, органів місцевого самоврядування, домашніх господарств, що формуються в результаті економічної та фінансової діяльності.
Ковальов В. В. [10, с. 476]	Сукупність грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні населення, господарюючих суб'єктів, держави, органів місцевого самоврядування, представляють собою фінансові ресурси.
Бланк І. О. [11, с. 351]	Фінансові ресурси - це сукупність акумульованих власних і позикових коштів та їх еквівалентів у формі цільових грошових фондів, призначених для забезпечення його господарської діяльності в майбутньому періоді.
Родіонова В. М. [12, с. 157]	Фінансові ресурси - грошові доходи, накопичення і надходження, що формуються в руках суб'єктів господарювання, домогосподарств, держави і призначені на цілі розширеного відтворення, матеріальне стимулювання працюючих, задоволення соціальних потреб, потреб оборони і державного управління.
Романенко О. Р. [13, с. 205]	Під фінансовими ресурсами слід розуміти акумульовані грошові кошти з різних джерел, які знаходяться в господарському обігу і необхідні для покриття потреб.

У своїх працях Н. Н. Геронін, Т. О. Кізима та В. М. Родіонова розглядають поняття «фінансові ресурси домогосподарства» як доходи і витрати, тобто матеріальне вираження фінансових відносин домашніх господарств з іншими суб'єктами економічної діяльності.

Ряд авторів визначають фінансові ресурси домогосподарства як сукупність засобів у грошовій формі, які надходять за рахунок розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, а також за рахунок інших джерел, і використання яких направлено на виконання зобов'язань та формування заощаджень.

Літературний аналіз вітчизняних підходів щодо визначення поняття «фінансові ресурси домогосподарств» показав, що автори не враховують так звані «непостережені фінансові ресурси».

Беручи до уваги вищезазначене, спробуємо сформулювати власне визначення терміну «фінансові ресурси домогосподарств». Вважаємо, що фінансові ресурси домашнього господарства - це сукупні доходи, які знаходяться в його розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу його членів і формуються зі спостережених та неспостережених доходів.

Неспостережені фінансові ресурси домогосподарств - вартість послуг та продукції виробленої членами домогосподарств безпосередньо в рамках домашнього господарства, яка вимірюється як еквівалент грошових доходів за вираженням ринкових цін, а також доходи від діяльності, що не охоплюються офіційною економікою та вартість неоплатної добровільної праці членів домогосподарств.

Фінансовим ресурсам домогосподарств, як і фінансовим ресурсам взагалі, притаманні такі властивості, а саме:

- фінансові ресурси мають стадію відтворення;
- фінансові ресурси відображають відношення до власності;
- фінансові ресурси мають джерела формування і цілі використання;
- від джерел формування та напрямів використання залежить структура фінансових ресурсів.

Специфічний зміст фінансових ресурсів домашніх господарств досить повно визначається наявністю таких ознак:

- по-перше, це кінцеві доходи, тобто грошові кошти, призначені до обміну на товари та послуги;
- по-друге, виступаючи кінцевим фінансовим результатом процесу відтворення, вони використовуються і можуть бути використані не тільки на кінцеве споживання, але і на накопичення (заощадження), що припускає можливість їх подальшого інвестування;
- по-третє, кінцевим носієм доходів можуть виступати різноманітні фінансові інструменти, що підтверджують право їх власника на певну частину суспільного продукту (векселі, облігації, депозитні сертифікати);
- по-четверте, до складу фінансових ресурсів включаються кошти, отримані в кредит [4, с. 55].

Всі фінансові ресурси домашніх господарств прийнято класифікувати за джерелами їх надходжень, за динамікою, за порядком одержання.

У табл. 2 наведено уточнену класифікацію фінансових ресурсів домогосподарств.

Таблиця 2

Класифікація фінансових ресурсів домогосподарств за різними ознаками

Ознака	Вид доходу	Форма
За джерелом	Родинні доходи, які мають трудове походження	Заробітна плата, доходи від індивідуально-трудової та підприємницької діяльності, доходи від особистого підсобного господарства.
	Доходи від власності	Рента (орендна плата), проценти на вклади та облігації, дивіденди.
	Доходи від суспільних фондів споживання (страхові, пенсійні фонди) у вигляді грошових виплат і безкоштовних послуг	Соціальні пенсії, допомоги, виплати з безробіття, стипендії, дотації, путівки відпочинку, виплати багатодітним сім'ям, безкоштовне або пільгове лікування.
За динамікою	Основні	Мають постійний характер та обсяг прибутку, що майже не змінюється: оплата праці за винятком прибуткового податку та обов'язкових відрахувань, доходи від підприємницької діяльності, доходи від самозайнятості, пенсії, стипендії, соціальні допомоги.
	Додаткові	Потребують від домогосподарств спеціальних умов для їх отримання і не завжди чи непрямо пов'язані зі створенням фінансових ресурсів.
За порядком одержання	Одночасні	Не є значними у сукупному доході домогосподарств, оскільки мають випадковий характер: плата за продаж майна.
	Термінові	Мають тривалий характер: орендна плата, рента, дивіденди, пайовий процент, депозитний процент, процент за борговими цінними паперами.
За можливістю виміру	Спостережені	Офіційно реєструються, обмежуються діючими нормативними актами, розраховуються на основі обстежень домогосподарств.
	Неспостережені	Значна їх частина утворюється за рахунок невраховуваної праці членів домогосподарства, що дозволяє громадянам вижити у важких економічних умовах. Доходи від діяльності, що не охоплюється офіційною економікою. Неоплачувана добровільна праця.

В умовах економічної кризи зміни, які виникли в структурному зрушенні економіки, призвели до необхідності активізування домашніми господарствами своєї діяльності, у пошуках нових джерел фінансових ресурсів, для формування бюджету, який є одним з основних показників рівня добробуту суспільства.

Для задоволення своїх потреб члени домашнього господарства здійснюють певні витрати, тобто використовують наявні у них фінансові ресурси на певні цілі, для забезпечення життєдіяльності і розвитку.

Витрати домашніх господарств, відіграють важливу роль в економічному житті, адже витрачаючи отриманні доходи, домогосподарство забезпечує формування і розвиток ринку товарів і

послуг; реалізуючи свої накопичення, воно формує попит на фінансові активи, сприяючи розвитку фінансового ринку [14, с. 62].

Домогосподарства не повністю витрачають переважну частину своїх поточних доходів, а здійснюють заощадження. Заощадження домашніх господарств відіграють важливу роль в економічних процесах, тому що вони мають економічне і соціальне значення. Будучи основним джерелом інвестицій, заощадження визначають розвиток економіки країни, оскільки сприяють підвищенню життєвого рівня населення та його соціальної захищеності, формуванню середнього класу в суспільстві й посиленню його фінансової незалежності.

Виходячи з визначення фінансових ресурсів можна визначити спостережені та неспостережені джерела їх формування.

До спостережених джерел формування відносяться власні та залучені доходи членів домогосподарств.

Власні доходи домашніх господарств:

1. доходи, які громадянин одержує від участі в господарському процесі як найманий працівник. Такі доходи включають: заробітну плату, премії, додаткові виплати, надбавки, подарунки;
2. грошові кошти, які громадянин отримує від здійснення підприємницької діяльності. Це - підприємницький дохід, прибуток, премії та доплати;
3. сільськогосподарські доходи. Фактично цей вид доходу представляє собою різницю між валовим доходом від сільськогосподарської діяльності (обсяг продажів продукції та грошова оцінка спожитої продукції) і витратами на виробництво;
4. доходи від власності на майно. Вони виникають при передачі майна в спадщину, в оренду, при його продажу. До цієї групи доходів зараховують орендну плату, роялті, доходи від продажу, доходи, отримані при одержанні спадщини, кошти від страхових компаній (відшкодування збитків);
5. надходження від інвестиційної діяльності. Це - доходи, які одержують громадяни у вигляді процентів, дивідендів, спекулятивних прибутків;
6. доходи, що отримують громадяни у формі соціальних виплат державними чи недержавними інститутами. До таких доходів належать: пенсії, стипендії, субсидії, трансферти, допомога;
7. інші доходи, з-поміж яких: допомога від родичів, виграші та призи, знайдене майно, аліменти, гонорари, подарунки, перекази.

До позикових джерел формування фінансових ресурсів належать:

1. кредити, одержані у фінансових установах;
2. товарно-матеріальні цінності, одержані на умовах кредиту або відстрочення платежу;
3. грошові кошти, одержані від інших громадян за умов позики;
4. інші кошти, які одержані на умовах позики.

Під неспостереженими фінансовими ресурсами домогосподарств пропонуємо розуміти вартість послуг та вартість продукції виробленої членами домогосподарств, безпосередньо в рамках домашнього господарства, яка вимірюється як еквіваленти грошових доходів за вираженням ринкових цін, а також доходи від діяльності, що не охоплюється офіційною економікою та неоплатна добровільна праця членів домогосподарств.

Розвиток ринку праці за останні роки показав взаємозв'язок оплачуваної і неоплачуваної праці, їх розмежування і розподіл в суспільстві. Трансформаційні процеси в цьому плані зачіпають як окремих індивідів, так і домогосподарства і суспільство в цілому.

Це пов'язано, в першу чергу, із зростаючою участю жінок в найманий зайнятості. Що призводить до перерозподілу оплачуваної і неоплачуваної роботи в рамках домогосподарства.

По-друге, в індустріально розвинених країнах люди, що опинилися поза рамками «стандартного» економічного життя (безробітні), змушені розробляти власні стратегії виживання, тобто виникає розширене використання неоплачуваної праці і навіть розвиток деяких форм обміну цією працею.

По-третє, і в розвинених, і в країнах, що розвиваються, високий рівень прихованого безробіття та неповної зайнятості призводить до циклічних змін у співвідношенні оплачуваної і неоплачуваної праці. Подібні проблеми виникають, наприклад, у зв'язку з переходом до 35-годинного робочого тижня в країнах Західної Європи.

Нарешті, за оцінками, внесок неоплачуваної праці в економіку становить у різних країнах від чверті до половини величини ВВП. Як свідчать деякі дані, масштаби домашньої праці зростають швидше, ніж ринкове виробництво. Наприклад, в Австралії в період 1974-1992 рр., темпи зростання домашньої праці становили 2,4% на рік, у той час як для ринкового виробництва аналогічний показник склав лише 1,2%. Це явище може бути пояснено цілим рядом факторів, а саме зростанням чисельності малих домогосподарств (що веде до зниження ефекту економії масштабу), зростаючою часткою пенсіонерів серед населення та підвищенням майнової забезпеченості сімей (що є додатковим чинником розширення домашньої праці). Західні економісти відзначають, що ця тенденція має місце, незважаючи на збільшення зайнятості жінок в економіці та поширення сучасних технологій в домашньому господарстві [15].

Висновки з проведеного дослідження. Економічне значення фінансових ресурсів домашніх господарств полягає в тому, що вони забезпечують добробут членів домогосподарства, соціальну стабільність суспільства, є одними з джерел поповнення державного бюджету, а також є джерелом інвестицій в розвиток національної економіки.

Найважливішою передумовою успіху вирішення проблеми формування та використання фінансових ресурсів домашніх господарств у національній економічній системі є чітка їх структуризація, визначення особливостей їх формування, а також факторів, що впливають на форми їх організації.

Бібліографічний список

1. Станкевич Ю. Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Ю. Ю. Станкевич. - К., 2010. - 19 с.
2. Фінанси / [Юрій С. І., Федосов В. М., Алексеєнко Л. М. та ін.]. - К. : Знання, 2008. - 611 с.
3. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. І. Юрій, Т. О. Кізіма // Фінанси України. - 2008. - № 8. - С. 3-10.
4. Геронин Н. Н. Финансы домашних хозяйств в развитии инвестиционного процесса в России: дис. на соиск. науч. степени канд. экон. наук / Н. Н. Геронин. - М., 2004. - 184 с.
5. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : [монографія] / Т. О. Кізіма. - К. : Знання, 2010. - 431 с.
6. Федосов В. М. Актуальне наукове дослідження фінансів домогосподарств : [рецензія] / В. М. Федосов // Фінанси України. - 2010. - № 11. - С. 121-124.
7. Ворошило В. В. Финансовые ресурсы домохозяйств: сущность и классификация / В. В. Ворошило // Весник НАПКС. - 2010. - № 6. - С. 31-34.
8. Левчаев П. А. Обеспечение стоимостного прироста финансовых ресурсов экономических субъектов в условиях инновационной экономики: теория и методология исследования : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.0010 / П. А. Левчаев. - М., 2007. - 19 с.
9. Финансы. Денежное обращение. Кредит : [учеб. пособие для вузов] / [под ред. проф. Г. Б. Поляка]. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - 512 с.
10. Финансы: [учеб.] / [под ред. В. В. Ковалёва]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. - 640 с.
11. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : [учеб.] / И. А. Бланк. – [2-е изд., перераб. и доп.]. - К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. - 656 с.
12. Финансы : [учеб. пособие] / [под ред. В. М. Родионовой]. - М.: Финансы и статистика, 1994. - 346 с.
13. Романенко О. Р. Фінанси : [підручник] / О. Р. Романенко. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 312 с.
14. Кізіма Т. О. Витрати домогосподарств України: сутнісно-аналітичний аспект / Т. О. Кізіма // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - Т. : Економічна думка, 2009. - № 2. - С. 61-70.
15. Бенериа Лурдес. Неоплачиваемый труд: в продолжение дискуссии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecsocman.edu.ru/data/499/134/1231/11_beneria.doc

Анотація

В статті проведено науковий аналіз існуючих трактувань категорії «фінансові ресурси домогосподарств». Дано власне визначення фінансових ресурсів домогосподарств з урахуванням спостережених та неспостережених доходів. Запропоновано визначення неспостережених доходів домогосподарств

Ключові слова: домогосподарство, фінансові ресурси, спостережені доходи, неспостережені доходи, неоплатна праця домогосподарств.

Аннотация

В статье проведен научный анализ существующих трактовок категории «финансовые ресурсы домохозяйств». Дано уточненное определение финансовых ресурсов домохозяйств с учетом явных и неявных доходов. Предложено определение неявных доходов домохозяйств

Ключевые слова: домохозяйство, финансовые ресурсы, явные доходы, неявные доходы, неоплачиваемая работа домохозяйств.

Annotation

The article provides an analysis of existing scientific interpretations «Financial resources of households» and specified definition of the financial resources of households with the explicit or implicit income. Proposed the definition of implicit household resources.

Key words: household, financial resources, explicit income, implicit income, unpaid work of households.